

HÉT ÁLLÍTÁS A RENDSZERVÁLTÁS IDŐSZAKÁNAK TÖRTÉNESEIRŐL, AZOK HÁTTÉRÉRŐL

Dr. Mádi László

A magyar rendszerváltás – melyet jómagam egy folyamatnak gondolok, mely folyamat az 1988. március 15-i tüntetéssel kezdődött, s 1990 nyarán, az első szabadon választott parlament alkotmánymódosításával, illetve a kétharmados új önkormányzati, illetve önkormányzati választási törvény megalkotásával ért véget – sok tisztázatlanságot és vitát generál mindmáig. A 30 éves évforduló szereplőit, illetve számos társadalomtudományban jártas kutatót arra inspirál, hogy számot vessen a rendszerváltás mikéntjéről, illetve megnevezze azokat a - már látszik, hogy - túlzott elvárásokat és illúziókat, melyek akkor, s azóta is benne élnek az emberek vágyaiban. A közelmúltban ebben a témában megjelent egy publicisztikám¹, s a Wekerle Sándor Üzleti Főiskolán elhangzott előadásomban pedig némi átfedéssel szintén pontokba szedve fejtem ki a történeésekről kicsit provokatív (vitára ingerlő) véleményemet. Lássuk most azt a hét állítást, melyek a rendszerváltásunk megítélése szempontjából szerintem kulcsfontosságúak:

1. *A szocialista rendszert nem az ellenzéki megmozdulások, hanem a rendszer fenntarthatatlansága buktatta meg.* Ez a fenntarthatatlanság ráadásul nem csak nálunk jelent meg (adósságállományunk a csillagos egekbe szökött, s hazánk fizetőképessége komolyan veszélybe került), hanem a szovjet birodalom hazájában és kulcsállamában, magában a Szovjetunióban is. Az 1956-os magyar, majd a cseh, és azt követően a lengyel forradalmi megmozdulások idején ez még nem állt fenn, de a 90-es évtized fordulójának küszöbén már látszott, hogy a Szovjetunió nem képes a megszálló csapatainak költségét tovább állni, illetve megfelelő gazdasági háttér híján nem bírja azt a fegyverkezési versenyt sem, amelyet az Egyesült Államok rákényszerített. Így a helyzet megérett arra, hogy a volt szocialista országok nem egyedileg, hanem immár egymás után láncreakcióban elinduljanak a függetlenedés, a demokratizálódás, illetve a tényleges (nem pedig imitált) piacgazdaság útján.
2. *A magyar rendszerváltás részben irányított, részben spontán folyamat volt.* Az MSZMP (akkori állampárt) mindent elkövetett, hogy kézben tartsa a folyamatokat, s ez nem kis mértékben sikerült is neki. Mit is érthetünk ez alatt? Egyrészt a megjelenő új demokratikus pártok egy jelentős része (erre a később publikussá váló okiratok remélhetően majd rávilágítanak) „gründolt”, központilag segített pártok volt.

---

¹ <https://magyarnemzet.hu/velemeney/rendszervaltas-euforia-nelkul-7549643/>

Elsősorban a történelmi pártokra (FKgP, KDNP, s leginkább a Szociáldemokrata Párt) gondolok, amelyek később is alakultak, s ezt követően sem a legkeményebb ellenzéki pozícióban vettek részt a rendszerváltás történeteiben, az azt leginkább kanalizáló Ellenzéki Kerekasztal munkájában... Elmondható, illetve sejthető, hogy az első szabadon választott Magyar Országgyűlés képviselőinek legalább 10-15%-a a kommunista titkosszolgálatokhoz volt bekötve. Az MSZMP ezen hálózaton keresztül részben követhette, részben irányíthatta is a rendszerváltás történeteit, irányát. Az, hogy Magyarországon nem került (nem kerülhetett?) sor a kommunista elit számonkérésére (sőt védett helyzetben voltak – akár parlamenti képviselőséget is élvezve), nos, ez is azt bizonyítja, hogy részben irányítottak voltak a történések, s a fejlett Nyugat is vélhetően a békés átmenet áraként elfogadta, támogatta a kommunista vezetők elszámoltatásának elmaradását.

3. *Magyarország egyszerre a legjobb és a legrosszabb helyzetben volt a régi szocialista országok között a rendszerváltás hajnalán.* Legjobb helyzetben volt politikailag abból a szempontból, hogy mintegy kétéves érési folyamat figyelhető meg az első szabad választást megelőzően, amikor is az ellenzéki mozgalmaknak volt ideje megszerveződni, ideológiailag valamelyest letisztulni, a mozgalmi starthelyzetből professzionális párttá átalakulni. Ez az ab start helyzet volt a legfőbb oka annak, hogy egyedül Magyarország volt képes a régióban arra, hogy az első szabad parlamenti ciklus végigmenjen. Ott, ahol nem volt elég idő a tisztulásra, a személyek és ideológiák kikristályozódására, ott instabil helyzet jött létre, mely aztán időközi választásokat, bizonytalanságokat generált. Jó, illetve a legjobb volt még a helyzet a magyar „gulyáskommunizmus” azon következménye miatt is, hogy a piacosítási kísérletek (melyekre a szükség kényszerítette a magyar kommunistákat az 1968-as reformfolyamatokat követő időszakban) nálunk voltak a legelőrehaladottabbak. A gmk-k, vgmk-k, háztájk pedig nem csak tapasztalásokat, de némi vagyonszükségletet is jelentettek akkoriban Magyarországon – ami a környező országok sokkal centralizáltabb, az egyéni kezdeményezéseknek és vagyonszerzésnek sokkal szűkebb teret hagyó gyakorlatával összehasonlítva nagyon sokat számított. De a gulyáskommunizmusnak, illetve a kommunisták népszerűsége relatív megőrzésének ugyanakkor nagyon komoly ára volt, mely a térségben a legrosszabb pozíciót eredményezte hazánknak. Ez pedig nem más, mint az az óriási külföldi adósságállomány, mely szinte gúzsba kötözte a rendszerváltást követő időszak kormányait, döntéshozóit. Ráadásul egyfajta hátrányt jelentett az is, hogy mivel a Németh-kormány a társasági törvény rendszerváltást megelőző meghozatalával már a szabad választások előtt tág teret adott a kommunista pártvezetőknek a politikai hatalmuk gazdasági hatalommá történő átalakításban, így a vagyonszerzés lehetősége szociológiailag a régi rendszer embereinek kedvezett.
4. *A társadalom a rendszerváltástól gyors és azonnali felemelkedést remélt.* Az eufória azért nem létezett akkor, illetve a rendszerváltás egyértelmű pozitív megítélése azért nincs meg ma sem, mert ezekben a várakozásokban az embereknek szükségszerűen

csalatkoznia kellett. Az óriási adósságállomány miatt, s az addig működő keleti értékesítési lehetőségek összeomlása révén (nem tudtak az oroszok keményvalutával és gyorsan fizetni a magyar exporttermékekért), no és az elavult és versenyképtelen gépeink és technológiáink miatt Magyarország a 90-es évtized első felében a Nagy Gazdasági Világválság éveire mérhető GDP-csökkenést, munkanélküliséget, s inflációt szenvedett el. Mindezek kiábrándultsághoz, s a 94-es választásokon a volt kommunisták újbóli hatalomba kerüléséhez vezetett. A vidéki tömegek számára kiemelt jelentőségű a mezőgazdaság helyzete volt. Az adott körülmények között – a kárpótlás csak részleges volt, így nem alakulhattak ki nagyobb földbirtokok; ha volt is föld, de hiányoztak a modern gépek, melyek megvételére az új tulajdonosoknak nem volt lehetősége; a nyugati olcsó élelmiszerek tömeges megjelenése miatt általában nem is érte meg otthon disznót hizlalni, állatot tartani, veteményeskertet művelni – nem alakulhattak ki életképes és stabil középbirtokok, ezért a vidék eltartóképessége a rendszerváltást követően folyamatosan visszafejlődött. (Ez a tendencia azóta is tart – bár nem ismerjük még a falusi csok kiterjesztésének és a tanyákat és falvakat felzárkóztatni kívánó kormányzati lépéseknek a tapasztalatait.) A magyar falvak, illetve a hazai mezőgazdaság fájó problémája lett, hogy fokozatosan leépült vagy külföldi kézbe került a magyar élelmiszeripar (elég csak a konzerviparra vagy a korábban erős cukoriparra gondolnunk). Mindezek ismeretében nem túlzó azt kimondani, hogy a 90-es évek elejének időszakában az egyszerű emberek körében a nagy reményeket hamar a kilátástalanság érzete váltotta fel.

5. *A Nyugat – akárcsak 56-ban – cserbenhagyott minket.* A felzárkózáshoz egyrészt pénzügyi injekcióra (egy új Marshall-segélyre), másrészt világos politikai támogatásra, a csatlakozási tárgyalások (NATO és Uniós csatlakozás) belátható időn belüli gyors megvalósítására lett volna szükség. Ehelyett a folyamatos ígéretésekkel hitegettek minket: mindig azt érzékelhettük a 90-es években, hogy a csatlakozástól már csak néhány, azaz 2-3 évre vagyunk, miközben a valóságban a csatlakozás a volt szocialista országok jelentős részének „összevárásával” jóval az ezredforduló utánra halasztódott. A magyar adósságállomány miatt megvalósult felfokozott tempójú készpénzes értékesítéssel ugyan hamar tőkeerős nyugati befektetőkhez került a hazai vállalatok jelentős része, de ez nem oldotta meg a tömegessé váló munkanélküliség gondját, s nem is eredményezett olyan exportoffenzívát, mely segítségével a külkereskedelmünk mérlege látványosan javulhatott, ezáltal a szorító adósságfizetési terheink lényegesen csökkentek volna. A hazánkba települt multicégek sok esetben csak piacot vettek, s ráadásul a magyar állami hatóságok többnyire még a privatizációs szerződésekben rögzített foglalkoztatási és környezet-rehabilitációs követelményeket sem tartatták be az újdonsült tulajdonosokkal. Az Uniós 2004-es csatlakozásnál pedig olyan derogációs rendelkezések léptek életbe, mellyel sok éven keresztül megakadályozták, hogy a korábban fejlett agráriumunk – ahol pedig a hazai befektetőké maradt a domináns szerep a rendszerváltást követően is – nem kapta meg a 100%-os földalapú támogatást, hanem annak csak tört részét.

6. *Az MDF választási győzelmével Magyarország nem a radikális utat választotta.* A Magyar Demokrata Fórum egy népi mozgalomként indult. Eleinte nem is volt tagsága, s egészen a rendszerváltás időszakáig (illetve egyértelműen Antall József kormányzásának kezdetéig) nem is definiálta magát jobbközép pártként, s az SZDSZ-hez és a FIDESZ-hez képest egyértelműen a mérsékeltebb utat ajánlotta a választóknak. (Ez alól a kampányban – érzékelve a tömegek kritikusabbá válását – kivétel volt a „Továrisi konec” és a „Tavaszi nagytakarítás” plakátja, de még ezen plakátok mellett is egyértelmű volt, hogy az MDF, illetve a vele már akkor szövetségesnek számító FKGP és KDNP okozna kisebb kataklizmát, ezáltal kevesebb kockázatot az akkori Magyarországnak.) A Magyar Demokrata Fórumnak lényegesen kevesebb elismert közgazdásza volt, s képviselői között nagy számban tanárok, orvosok, lelkesek és történészek voltak. Antall miniszterelnök maga is a megfontoltságot tartotta legfontosabb értéknek, ezért nem vállalta a kisgazda programban szereplő teljes reprivatizációt, a Csurka István által követelt adósságelengedési álláspontot a Nyugat hitelezőivel szemben (akik pedig cinkos és felelőtlen hitelezésükkel maguk is aktívan közreműködtek Magyarország drámai méretű eladósításában), mint ahogy nem történt meg a kommunisták elszámoltatása sem. (Ezt az MDF-frakció jelentős része követelte ugyan az ún. Zétényi-Takács féle törvény elfogadásával, de ennek a törvénynek a sorsa végül kudarcos lett.) Engedtünk ugyanakkor a Nyugatnak a gazdaság gyors liberalizálásában, emiatt jelentősen emelkedett a beáramló importtermékek mennyisége is. Igazságtalan lenne azonban mindezekért ma elmarasztalni az MDF-et vagy személy szerint Antall József miniszterelnököt, mert éppen az előző pontban részletezett nyugati elutasító, illetve volt kommunistákat támogató magatartása miatt nehéz lenne pontosan megítélni, hogy valójában mekkora mozgástere volt igazából a rendszerváltó új kormánynak, illetve a mögötte álló jobbközép koalíciónak.
7. *A rendszerváltás alkalmával több szempontból „átestünk a ló túlsó oldalára”.* Az abszolút diktatórikus kommunista hatalomgyakorlás után szinte bázisdemokratikus megoldások nyertek teret: Antall miniszterelnök fontos beszédét nem közvetíthette élőben az állami tv; a miniszterelnök nem jelölhette, illetve utasíthatta szabadon a minisztereit, mert az MDF-frakció sok esetben ezt megakadályozta; a Parlamentben a saját frakciója szavazta le számos esetben a miniszterét; - hogy csak a legekstrémebb politikai jelenségekre utaljak. De vélhetően nem volt szerencsés az sem, hogy a tsz-ek és a nagy állami gazdaságok után a kárpótlás révén tömeges kisbirtokok létrejöttét ösztönözte a kormány, mint ahogy azt sem, hogy a közös tanácsok után az az álláspont diadalmaskodott, hogy a legkisebb falvaknak is önálló önkormányzata legyen saját apparátussal. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a rendszerváltás óta egyértelműen az Antall-kormány volt a „legvidékbárabb”. Ez a megállapítás nem csak a vidéki kormányülések szimbolikus megtartásában manifesztálódott, hanem mindazokban a nagyon komoly infrastrukturális fejlesztésekben is (utak, tornatermek, gázbevezetés, telefonhálózat kiépítése), melyek a falvaink életképesebbé tételében

szinte felbecsülhetetlen előrelépést hoztak. Megkockáztatható ezért az az állítás is, hogy az önkormányzataink jogköre és finanszírozottsága hazánkban valószínűleg ekkor volt a legkedvezőbb.

Nyilván a rendszerváltó elit felkészültsége, alkalmassága sem volt megfelelő – de nem is lehetett az. Így szerintem az a sommás vélekedés, illetve a kollektív emlékezetnek az a negatív megítélése, ami ma a rendszerváltás időszakát, az arról alkotott véleményt jellemzi, az nem méltányos, illetve nem megalapozott. Sommásan az is megfogalmazható, hogy a mai relatív elmaradottságunkért nem az az 5-6 év (1988-1994) tehető felelőssé, amelyet a tágabb értelemben gondolt rendszerváltási periódusnak tartanak. Hanem sokkal inkább az azt megelőző, illetve azt követő időszak. De ennek megvitatása, illetve ennek a kérdésnek az eldöntése egy külön cikket, illetve konferenciát igényelne.